

MATERIAŁY ARCHIWALNE DO SPRAWY BEZROBOCIA
NA GÓRNYM ŚLĄSKU*

Wydawnictwa materiałów źródłowych do historii dwudziestolecia międzywojennego to szczególnie zaniedbany odcinek pracy historyków tego okresu. Mimo znacznych możliwości, jakie się otworzyły w tej dziedzinie w ciągu ostatnich kilku lat, mimo udostępnienia w szerokim zakresie zarówno zespołów władz administracyjnych, sądowych i prokuratorskich, jak i partii politycznych (szczątki) a w szczególności materiałów KPP, brak nam dotąd obszerniejszych publikacji materiałów źródłowych, opartych na kwerendzie archiwalnej¹. Sytuacja w tej dziedzinie jest o tyle charakterystyczna, że oba sąsiednie okresy, a więc lata końca XIX i początku XX w., jak i okres okupacji hitlerowskiej mogą się już obecnie poszczycić szeregiem obszernych, poprawnie pod względem naukowym opracowanych zbiorów dokumentów². Również z pokłosa naukowego związanego z 40-leciem KPP można odnotować tylko większe reedycje publicystyki politycznej³. Na pograniczu tylko omawianego okresu znajduje się pierwszy tom materiałów archiwalnych do stosunków polsko-radzieckich⁴. Nie zmieniają tego stanu rzeczy licznie ostatnio publikowane w najrozmaitszych czasopismach pojedyncze przekazy źródłowe.

Wszystko to powoduje, że historycy z niecierpliwością oczekują każdej zapowiedzianej większej publikacji źródeł z okresu międzywojennego. Dlatego też z największym uznaniem należy powitać cenną inicjatywę Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych, która w obrębie wydawanej przez siebie serii Tek Archiwalnych wydaje również zeszyty materiałów źródłowych do dziejów najnowszych, przyczyniając się przez to do częściowego zapełnienia luk w znajomości źródeł do historii

* Teki Archiwalne [zeszyt] 6. Warszawa 1959, ss. 460 + 2 nlb. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.

¹ Nie zapełniają tej luki wycinkowe publikacje z tej dziedziny, grzeszące ponadto błędami edytorskimi. Por. Michał Antonow, Henryk Rechowicz i Jerzy Sochaniak, Organizacje komunistyczne na Górnym Śląsku i Zagłębiu Dąbrowskim. Materiały źródłowe. Wyd. Śląsk, Katowice 1958, ss. 349. Rec. w: Z Pola Walki, nr 1 (5) 1959, s. 263—264; Proces komunistów w Lwowie (Sprawa świętojurska). Sprawozdanie stenograficzne. Warszawa 1958, Książka i Wiedza, ss. VIII+564. Rec. w: Z Pola Walki, nr 2 (6), 1959, s. 198—204.

² Z wydawnictw dotyczących końca XIX i pocz. XX w. przytoczyć można: H. Buczek i F. Tych, Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy. Materiały i dokumenty. T. I. 1883—1903. Cz. I 1893—1897. Warszawa 1957, Książka i Wiedza, ss. VIII+515; St. Kalabiński, Carat i klasy posiadające w walce z rewolucją 1905—1907 w Królestwie Polskim. Materiały archiwalne. Warszawa 1957, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, ss. XXX+780; P. Korzec, Źródła do dziejów rewolucji w okręgu łódzkim. T. I, cz. I. Warszawa 1957, Książka i Wiedza, ss. 735; St. Kalabiński i F. Tych, Walki chłopów Królestwa Polskiego w rewolucji 1905—1907. Tom pierwszy styczeń — wrzesień 1905. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, ss. XXVIII+1128.

Okresu okupacji hitlerowskiej dotyczą: Kształtowanie się podstaw programowych Polskiej Partii Robotniczej w latach 1942—1945. Wybór materiałów i dokumentów. Warszawa 1958, Książka i Wiedza, ss. 592; Komunikaty Dowództwa Głównego Gwardii Ludowej i Armii Ludowej (dokumenty). Warszawa 1959, Wyd. MON, 336; PPR. Rezolucje, odezwy, instrukcje i okólniki Komitetu Centralnego VIII—1944—XII—1945. W XV rocznicę Polski Ludowej. Warszawa 1959, Książka i Wiedza, ss. 298.

³ J. Ryng, Wybór pism. Warszawa 1957, Książka i Wiedza, ss. 710; Nowy Przegląd (Reedycja) [Rocznik] 1922. Warszawa 1957, Książka i Wiedza, ss. VXII+552; Nowy Przegląd (Reedycja) [Rocznik] 1923. Warszawa 1958, Książka i Wiedza, ss. 352; Adolf Warski, Wybór pism i przemówień. Warszawa 1958, Książka i Wiedza, T. I, ss. LXVIII+616, T. II ss. 624.

⁴ A. Zatorski, Materiały archiwalne do historii stosunków polsko-radzieckich. T. I marzec 1917 — listopad 1918. Warszawa 1957, Książka i Wiedza, ss. IX+725.

tego okresu. Nawiązując do opublikowanego w latach ubiegłych zeszytu 4⁵ ukazał się niedawno zeszyt 6, na który złożyły się trzy, nierównej wielkości, tematyczne zbiory materiałów źródłowych.

Pierwszy, to opublikowane przez Andrzeja Ajnenkiela dwa memoriały Stefani Sempołowskiej z lat 1920 i 1922 (s. 9—28), znajdujące się obecnie w zespole akt Prezydium Rady Ministrów w Archiwum Akt Nowych, które dotyczą aresztowań oraz złego traktowania więźniów politycznych. Opracowanie edytorskie nie nasuwa tu żadnych istotnych uwag. Szczególnie wyczerpujące są przypisy, dotyczące zagadnień prawno-ustrojowych i administracyjnych, bardziej ogólnikowe zaś przypisy treści biograficznej, co odzwierciedla w pewnym stopniu stan naszej biografistyki okresu międzywojennego, przy którym w większości prac informacje treści osobowej nie wykraczają poza dane zaczerpnięte u Łoży⁶ czy Rzepeckich⁷. Oczywiście jednak odegrały tu swoją rolę także osobiste zainteresowania wydawcy.

Wydane przez Zbigniewa Landaua i Jerzego Tomaszewskiego materiały źródłowe pt. Misja profesora Artura Benisa⁸ (s. 29—225) dotyczą zainicjowanej w listopadzie 1920 r. przez rząd W. Witosa akcji, mającej na celu zainteresowanie ekonomiczne państw Ententy w przyznaniu Polsce Górnego Śląska przez udzielenie im przywilejów i korzyści gospodarczych. Wyrazem tego były rokowania prowadzone w imieniu rządu polskiego przez A. Benisa, a następnie — w konkretnej już sprawie Banku Górnos Śląskiego — przez naczelnika Wydziału Ekonomicznego MSZ Wacława Olszewicza. Zbiór, ściśle określony tematycznie i chronologicznie, zawiera 47 przekazów źródłowych w układzie chronologicznym oraz 4 aneksy, obejmując okres od 16 XI 1920 r. do 12 VII 1923 r., bądź w aneksach do 8 IX 1924 r. Wydawcy wyzyskali zespoły akt znajdujące się w Archiwum Akt Nowych, Archiwum MSZ i Archiwum Banku Handlowego w Warszawie oraz w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Katowicach. Przy poprawnym opracowaniu archeograficznym edytorzy ograniczyli przypisy do minimum, wychodząc z założenia, że „zbiór przeznaczony jest dla historyków” (s. 33). Takie ujęcie zagadnienia przypisów w stosunku do źródeł dwudziestolecia jest nader dyskusyjne, o czym będzie obszerniej mowa w związku z trzecią pozycją Tek. Wydawcy zrezygnowali również z przypisów treści osobowej oraz dotyczących przedsiębiorstw i organizacji gospodarczych, zastępując je lakonicznymi informacjami w dwu odpowiednich indeksach⁹ (s. 211—220), przez co częściowo zwolnili siebie od bardzo pracochłonnej, lecz chyba niezbędnej pracy.

⁵ Materiały do historii klasy robotniczej w Polsce 1916—1938. Teki Archiwalne [zeszyt] 4 Warszawa 1955, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, ss. 252. Mimo surowej krytyki wypowiedzianej w dyskusji w ówczesnym Zakładzie Wydawnictw Źródłowych Instytutu Historii PAN zeszyt ten doczekał się tylko spóźnionej recenzji D. Steyera w: Zapiski Historyczne. Toruń 1958, T. XXIII, Rok 1957, zesz. 1—3 s. 261—267.

⁶ St. Łoza, Czy wiesz kto to jest?, Warszawa 1938, ss. 858.

⁷ T. Rzepecki, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 1919 r. Poznań 1920, ss. 290; T. i W. Rzepeccy, Sejm i Senat 1922—1927, Poznań 1923, ss. 552; T. i K. Rzepeccy, Sejm i Senat 1928—1933, Poznań 1928, ss. 254.

⁸ O osobie A. Benisa zob. Polski Słownik Biograficzny, t. I, Kraków 1935, s. 432—433.

⁹ Praktykę przenoszenia do indeksu przypisów informujących o postaciach wymienionych w tekście zastosowali u nas H. Buczek i F. Tych, op. cit.; z wydawnictw obcych przyjęto ostatnio ten system w: Dokumente und Materialien zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung. Reihe II: 1914—1945. Hgbn vom Institut für Marxismus-Leninismus beim Zentralkomitee der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands. Dietzverlag Berlin 1957, 1958 t. 1—3.

Trzecią i najobszerniejszą pozycją Tek jest Bezrobocie na Górnym Śląsku w okresie międzywojennym. Wybór materiałów archiwalnych Michała Antonowa i Wojciecha Kostusia (s. 227—460). Już sam temat wyboru budzi zrozumiałe i zwiększone zainteresowanie wśród historyków, gdyż z jednej strony problematyka bezrobocia w Polsce międzywojennej należy do podstawowych zagadnień tego okresu, z drugiej zaś Górny Śląsk, ten najbardziej uprzemysłowiony okręg Polski, który był w omawianym okresie jednocześnie jakimś kotłem politycznym, skomplikowanym węzłem sprzeczności wewnętrznych i zewnętrznych, nie doczekał się dotąd w naszej historiografii obszerniejszych monografii dla okresu po 1922 r. Przypomnieć tu warto znamienny dla tej dzielnicy fakt, iż działały w niej na terenie robotniczym obok ogólnopolskich central związkowych trzy niemieckie ugrupowania zawodowe (socjal-demokratyczne *Freie Gewerkschaften in Polen*, *Christliche Gewerkschaften in Polen* oraz liberalny *Gesamtverband der Deutschen Gewerkvereine Hirsch-Duncker in Polen*), które wchodziły w skład odpowiednich central związkowych w Berlinie. Zaś w latach trzydziestych działała tu ponadto agitacja hitlerowska, operując swą demagogią socjalną również wśród mniej uświadomionych narodowo grup polskich bezrobotnych, a równocześnie powstawały tu i znajdowały częściowo posłuch polskie ugrupowania faszystowskie, jak Radykalny Ruch Uzdrawienia (RRU) czy „Błyskawica”.

Zasięg chronologiczny wyboru obejmuje, wbrew tytułowi, lata 1923—1939, tj. lata przynależności Górnego Śląska do Polski, chociaż tego rodzaju ograniczenie użytego w tytule terminu „okres międzywojenny” nie zostało we wstępie nawet zaznaczone; budzi to również merytoryczne zastrzeżenia wobec istnienia na Górnym Śląsku bezrobocia również w latach 1918—1922, zwłaszcza zaś poważnej fali bezrobocia w kwietniu — maju 1921 r., co jest już zasygnalizowane w naszej historiografii¹⁰. Sprawa takiego właśnie ujęcia ram chronologicznych pozostaje w ścisłym związku z zagadnieniem zastosowanych w wyborze kryteriów doboru materiałów archiwalnych. Przy wydawnictwie problemowym, jakim jest omawiany zbiór, należałoby we wstępie kryteria te sformułować, wychodząc przy tym z zasady uwzględnienia możliwie najszerzej bazy źródłowej. Tymczasem wydawcy ograniczyli się wyłącznie — jak wynika ze wstępu (s. 229) — nie uzasadniając takiego postępowania, do kwerendy w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Katowicach w aktach Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego, ściślej zaś biorąc w aktach jego wydziałów Pracy i Opieki Społecznej, Przemysłu i Handlu oraz Prezydyalnego, jako też w małym stopniu oparli się na aktach Starostwa Powiatowego w Lublińcu (dla okresu od 1936 r.) i Starostwa Powiatowego w Katowicach (I dokument) oraz Dyrekcji Policji w Katowicach, z której nie opublikowali zresztą ani jednego przekazu. Rozwiązanie takie budzi jak najpoważniejsze zastrzeżenia, autorzy bowiem nie uzasadnili, a prawdopodobnie i uczynić by tego nie mogli, pominięcia w kwerendzie tak podstawowego materiału, jakim są akta wojewódzkiego Wydziału Bezpieczeństwa, jak również zespoły akt gospodarczych i innych, znajdujących się w tymże archiwum¹¹. Jest też nieomal pewnikiem, iż przy publikacji wyboru dokumentów o bezrobociu na G. Śląsku nie można się obejść bez przecho-

¹⁰ T. Jędruszcak, *Polityka Polski w sprawie Górnego Śląska 1918—1922*. Warszawa 1958, PWN, s. 294—296.

¹¹ Należało przeprowadzić kwerendę w zespołach akt gmin górnośląskich (np. Świętochłowic), w aktach kopalń (Śląsk w Chropaczowie, Pokój w N. Bytomiu, Eminencja i Baildon w Katowicach, Zakładów Hohenlohego w Weinowcu itd.) oraz w zespole *Akt Deutscher Volksbund für Polnisch Schlesien* (zwłaszcza ważny *Abteilung Wohlfahrtsdienst*).

wywanych w Centralnym Archiwum MSW zespołów akt Komendy Głównej Policji Województwa Śląskiego¹², czy znajdujących się tam fragmentów akt Urzędu Województwa Śląskiego¹³, jak również bez stosunkowo obfitych materiałów zespołu akt KPP, znajdującego się w Archiwum Zakładu Historii Partii przy KC PZPR¹⁴. Na skutek takiego ustawienia wyboru nie znalazły w nim należytego odbicia a nawet zostały zupełnie pominięte takie istotne fakty z życia i walki bezrobotnych — o których zachowały się przekazy archiwalne — jak np. działalność Komitetów Bezrobotnych i akcje bezrobotnych w 1924 r. (AZHP 158/XVII/G. Śl./1924 — szereg odezwo; 158/XXIII/G. Śl./1924, poz. 7), duże demonstracje bezrobotnych w Świętochłowicach, Bielszowicach, Łagiewnikach, Katowicach i Hajdukach (AZHP 158/XXIII/G. Śl./1925, poz. 5 k. I—2; poz. 12 k. I). Brak jakichkolwiek odezwo Centralnej Egzekutywy Bezrobotnych z 1925 r. (AZHP 158/XVII/G. Śl./1925/styczeń, poz. 2, 3; ditto luty poz. I). Z lat kryzysu gospodarczego 1929—1933 należałoby przytoczyć uchwałę Ogólno-Śląskiej Konferencji Bezrobotnych z 25 V 1930 r. pt. „W sprawie najbliższych żądań” (AZHP 275/II—5, Sprawozd. Syt. nr 26 z 28 VI 1930, zał. nr 10), czy informację władz bezpieczeństwa o tejże konferencji (Ibid. k. 4). Nie znalazły również odzwierciedlenia głośnie w kraju i za granicą demonstracje i walki bezrobotnych z policją w Pawłowicach w grudniu 1930 r., gdzie tłum wdarł się do magistratu (AZHP 158/XVIII/G. Śl./1930, poz. 8 k. 2)¹⁵, czy dwudniowe walki (21—22 II 1932) w Rybniku — Paruszowicach, w wyniku których zginęło 3 bezrobotnych (urzędowa relacja — AZHP 275/II—9, Sprawozd. Syt. nr I za styczeń k. 16—17; odezwy KPP — 158/XVII/G. Śl./1932/styczeń, poz. 2, 3), ani też walka bezrobotnych przeciw nowej ustawie „o zabezpieczeniu na wypadek bezrobocia”¹⁶, pogarszającej rozmiary i warunki uzyskania zasiłku dla bezrobotnych (AZHP jw. czerwiec, poz. I). Ani jeden z opublikowanych przekazów źródłowych nie porusza tak specyficznej dla terenu górnośląskiego sprawy dzikiego kopalnictwa odkrywkowego, tzw. „biedaszybów”¹⁷ i walki bezrobotnych przeciw próbom baronów węglowych, usiłującym przy pomocy policji zamknąć je (AAN I/5—3893, Sprawozd. z Obwodu węglowego za

¹² Tak np. teczka 28 wspomnianego zespołu zawiera niezmiernie ważne dla tematu meldunki sytuacyjne z 1925 r. dotyczące Tymczasowego Komitetu Bezrobotnych (k. 213), tzw. „Komisji 6-ciu” (k. 239), Konferencji delegatów Komitetów Bezrobotnych z dn. 30 X 1925 (k. 231). Teczka 52 zawiera dane o utworzeniu 10 X 1924 r. CK Akcji Bezrobotnych Górnego Śląska (k. 287—288) itd.

¹³ W zespole tym, oprócz akt szczegółowych znajduje się komplet powielonych Sprawozdań Sytuacyjnych Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego (tygodniowych do początku 1930 r., następnie miesięcznych), w których w rozdziale „Ruch Zawodowy” znajduje się do 1931 r. ustęp „Bezrobocie”, w latach następnych wprowadzono ponadto ustępy „Pertraktacje, zatargi zarobkowe, redukcje i ograniczenia pracy w zakładach przemysłowych”, „Akcja niesienia pomocy bezrobotnym” oraz „Zebrania i wiece bezrobotnych”. Sprawozdania te znajdują się również częściowo w Archiwum Zakładu Historii Partii przy KC PZPR, sygn. 275/II według lat.

¹⁴ Przede wszystkim należało uwzględnić w tym zespole następujące działy: Sprawozdania OK KPP Górny Śląsk (158/XVIII/G. Śl. wg lat), Odezwy OK KPP Górny Śląsk (158/XVII/G. Śl. wg lat, podteczki wg miesięcy) oraz korespondencję Sekretariatu KC KPP z Biurem Politycznym (Listy z Domu, sygn. 158/I wg lat).

¹⁵ M. in. zob. o tym w Internationale Presse-Korrespondenz 13 II 1931, nr 13, s. 354.

¹⁶ Obwieszczenie ministra pracy i opieki społecznej z 24 VI 1932 „w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o zabezpieczeniu na wypadek bezrobocia”, DzURP 1932, nr 58, poz. 555, tamże związane z tym rozporządzenia wykonawcze, poz. 556—559.

¹⁷ O rozmiarach kopalnictwa biedaszybowego daje pojęcie cyfra 700 osób pracujących w biedaszybach w pow. katowickim i kilku sąsiednich oraz 1650 tn. dziennego dobytka w nich węgla (AZHP 275/II-9, Sprawozdanie Syt. nr 8, k. 17).

paźdz. 1932; AZHP 275/II—9, Sprawozd. Syt. nr 8 k. 17), nie wspomina też o przeprowadzonych przez bezrobotnych akcjach konfiskowania artykułów spożywczych (Lipiny, 29 X 1932 — AZHP 275/II—9, Sprawozd. Syt. nr 10) i produktów rolnych (Paniowa, paźdz. 1933 — AZHP 158/XVIII/G. Śl./1933, poz. 6 k. 3). Przytoczone przykłady wystarczają dla zilustrowania poważnych luk materiałowych, jakie zaistniały w omawianym wyborze. Równocześnie zaś zamieszczono w nim szereg przekazów źródłowych nie odnoszących się do tematu (przekazy dotyczące Śląska Cieszyńskiego — nr nr 3, 7, 31, 32, 54, 61, 73, 75), czy analogicznej formy i treści (nr nr 78, 84, 86, 88, 89), w stosunku do których należało się ograniczyć do podania jednego z nich, zaznaczając jednocześnie w przypisach miejsca przechowania i sygnatury pozostałych. Zdarzają się też dokumenty tylko pośrednio odnoszące się do tematu wyboru (nr nr 1 i 2), bądź zupełnie błażej treści (nr nr 47, 50, 51), których istnienie wystarczałoby przypadkowość w przypisach do ważniejszych dokumentów (nr 49). Najzupełniejszą przypadkowość w doborze publikowanych materiałów charakteryzuje fakt, że z ogólnej liczby 89 pozycji, odnoszących się łącznie do 15 lat (z lat 1935 i 1937 brak w wyborze dokumentów) na 5 lat wielkiego kryzysu gospodarczego przypada zaledwie 26 dokumentów (proporcjonalnie do ilości lat powinno być 29—30 przekazów źródłowych). Nasuwa się tu mimowoli sugestia, iż treść i dobór zawartych w zbiorze materiałów odpowiadałyby raczej tematowi „Bezrobocie na G. Śląsku w świetle akt Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego, 1923—1939”, lecz na przeszkodzie takiej modyfikacji tytułu stoi kilka przekazów innej proveniencji (z akt starostw) oraz podkreślone już nieuwzględnienie Wydziału Bezpieczeństwa.

Archeograficzne opracowanie tekstów, na ogół odpowiadające stosowanej u nas praktyce, wykazuje pewną niedbałość. Tak np. w niektórych regestach (nr nr 11, 12, 23) podano nazwisko wystawcy bez pierwszej litery imienia, którą podano dopiero w regeście późniejszym (nr 36). Za to w innym regeście (nr 24) podano bez najmniejszej potrzeby i wbrew przyjętej w całym wydawnictwie praktyce pełne imię wystawcy. Brak imion powtarza się również w innych regestach (nr nr 2, 15, 21). Zdarzają się również regesty, w których nie podano nazwisk wystawców, bądź adresatów (nr nr 21, 26, 27, 42, 43, 44 i 46), chociaż przy pewnym wysiłku można je było ustalić. W regestach do nr nr 38—40 podano nazwę jednego stowarzyszenia w trzech różnych wersjach. Regest zaś do nr 64 jest błędny — 10 lipca 1932 r. odbył się w Katowicach nie kongres ZZZ¹⁸, jak twierdzą wydawcy we wspomnianym regeście — a kongres Związku Górników i Związku Metalowców ZZZ, co zresztą stwierdza w sposób niedwuznaczny pierwszy punkt publikowanej rezolucji. Również usuwanie z tekstów podpisów w przypadkach, kiedy w regeście podany jest jako wystawca urząd, czy instytucja lub stowarzyszenie wydaje się conajmniej dyskusyjne (nr nr 31, 73 i in.). Na skutek tego np. z dokumentu (nr 4) zawierającego zażalenie 7 związków robotniczych — jak stwierdza regest — niesposób konkretnie ustalić tych związków, nie uczynili zaś tego i wydawcy w przypisie. Nie poprawiono również błędnie podanych nazwisk Maroni i Szakan (nr 35)) na właściwe — Maroń i Szakun, chociaż nazwisko ostatniego było już chyba, jako posła do Sejmu RP najłatwiejsze do sprawdzenia.

¹⁸ I Kongres ZZZ odbył się w Warszawie 25 V 1931 r., II-gi 25 I 1934 r. Wspomniany kongres obu związków był właściwie kongresem przewodniczących i radców zakładowych ZZZ przemysłu górniczego, hutniczego i metalowego. Zaś opublikowana pod danym regestem uchwała była współcześnie opublikowana w prasie zawodowej ZZZ, co wydawcy powinni byli zaznaczyć. Front Robotniczy Śląska i Zagłębia 1 VIII 1932, nr 7, s. 10—11.

Najzupełniej niezadawalający jest sposób opracowania przypisów rzeczowych. Ogólna zasada edytorska, wymagająca od wydawcy, by zjawiska i fakty, o których mowa w przekazach źródłowych były dla czytelnika zrozumiałe, nakłada na edytorów źródeł do dziejów najnowszych — wobec braku na ogół fachowej literatury — obowiązek szczegółowego zaopatrzenia tekstów w obszerne i naukowo uzasadnione przypisy merytoryczne, oparte na gruntownym zaznajomieniu się z odpowiednimi materiałami źródłowymi wszelkiego rodzaju. Postulat ten jest tym bardziej istotny dla publikacji źródłowych dotyczących Górnego Śląska ze względu na jego specyfikę, o której poprzednio była mowa. Wydawcy Bezrobocia na Górnym Śląsku poszli jednak zupełnie odmienną drogą. Przypisy rzeczowe ograniczyli prawie wyłącznie do przypisów wyjaśniających rolę i kompetencje występujących w tekście przekazów urzędów czy instytucji oraz treści wzmiankowanych tamże aktów ustawodawczych. Brak zaś przypisów wyjaśniających, bądź szerzej informujących o zaznaczonych w tekście źródłowym zdarzeniach. Tak np. nie wyjaśniono, czy nie skomentowano rozporządzenia o redukcji kolejarzy pod koniec 1923 r. (nr 5). Kiedy w tekście mowa o górnośląskim prowizorium budżetowym na rok budżetowy 1924/25 — należało w przypisie przytoczyć sumy poruszonych w źródle kredytów na budowę, remont i utrzymanie dróg oraz na akcję budowlaną. Również wzmiankowany tamże reskrypt i telefogram Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej nie został skomentowany, nie wskazano ani miejsca ich przechowania, ani też nie stwierdzono niemożliwości ich odnalezienia. Analogicznie postąpiono w nr 77. Publikując projekt ustawy o Śląskim Funduszu Ratunkowym (nr 33) nie wyjaśniono dalszych jego losów. Podobnie nie wyjaśniono znaczenia terminu „wskaźnik drożyzniany” (nr 31), jak również ani słowem nie poinformowano bliżej czytelnika o wspomnianych w tekście demonstracjach bezrobotnych w Bytomiu (27 X 1925 — nr 36), czy o strajku lipcowym 1924 r. (nr 22), chociaż w ostatnim wypadku mowa o 157 tysięcznym strajku w obronie 8 godzinnego dnia pracy. Pozostała też niewyjaśniona wzmianka o połączeniowym kongresie związków górniczych w Krakowie (nr 35) — był to zjazd delegatów klasowych związków górniczych z wszystkich zagłębi (12—14 XII 1925), na którym doszło do faktycznego zjednoczenia (formalne nastąpiło już poprzednio) tych związków w Centralny Związek Górników (CZG) itd. Autorzy nie uznali nawet za stosowne odnaleźć i przytoczyć w przypisie tekst lub treść łatwo dostępnego wycinka prasowego, który stanowi przedmiot korespondencji urzędowej przytoczonej w nr nr 66 i 67¹⁹.

Najpoważniejszych jednak błędów merytorycznych dopuścili się wydawcy przy opracowaniu nielicznych przypisów, dotyczących ruchu robotniczego. Mówiąc o Zespole Pracy²⁰ (przyp. I do nr 8) wydawcy twierdzą, że były w nim reprezentowane zarówno związki zawodowe pozostające pod wpływem PPS, jak i NPR — faktycznie zaś wchodziły w jego skład również i związki niemieckie wszystkich odcieni, jak i radykalne Wolne Związki Zawodowe; PPS-owskie związki zawodowe wystąpiły zresztą z niego w ciągu 1927 i 1928 r., o czym wydawcy również nie wspominają. Zjednoczenie Zawodowe Polskie (ZZP) skwitowano nic nie mówiącym przypisem (przyp. I

¹⁹ Nasuwa się pytanie pod adresem wydawców, dlaczego tak po macoszem potraktowali prasę jako źródło historyczne do problemu bezrobocia? Wprawdzie prasa nie zawsze może zastąpić przekaz archiwalny jednak można było do poszczególnych przekazów znaleźć ciekawe uzupełnienia w prasie, z której odpowiednie fragmenty należało dać w przypisach. W przypadkach zaś braku do pewnych ważnych zdarzeń materiału archiwalnego należało tym bardziej podać odpowiednie informacje prasowe w aneksach.

²⁰ Poprawna nazwa — Zespół Pracy Zawodowych Związków Robotniczych woj. Śląskie.

do nr 18), za to uzupełniono go następnie (przyp. I do nr 55) nie pozostającymi w związku z tekstem cyframi o liczebności ZZP w latach 1927 i 1933, nie zaznaczając, iż cyfry te dotyczą jego liczebności w całej Polsce, a nie — jak wynikałoby z kontekstu — Śląska. Przyp. 1 do nr 19 mówiący o jakiejś znajdującej się w 1924 r. pod wpływem PPS Centrali Zjednoczenia Klasowych Związków Zawodowych jest oczywistym nieporozumieniem. Nie Centrala Zjednoczenia, lecz Centralne Zjednoczenie Klas. Zw. Zaw. powstało dopiero w marcu 1931 r. i pozostawało pod wpływem nie PPS a PPS dawnej Frakcji Rewolucyjnej (czyli tzw. BBS), tekst zaś przekazu wspomina (pod nieścisłą nazwą) o istotnie pozostającym pod wpływem PPS Centralnym Związku Zawodowym Polskim, który wchodził w skład Związku Stowarzyszeń Zawodowych w Polsce. Równie mylnie podano (przyp. 5 do nr 20) nazwę górniczego związku zawodowego — nazywał się on Centralny Związek Górników, a nie Klasowy Centralny Związek Górników. Przypis do opublikowanej interpelacji Komunistycznej Frakcji Poselskiej (przyp. 1 do nr 35) błędnie informuje czytelnika jakoby interpelację podpisali również posłowie Niezależnej Partii Chłopskiej, nie wskazując zresztą, którzy z pośród podpisanych są nimi — w istocie zaś figurują tam obok nazwisk posłów z obu tych ugrupowań również nazwiska posłów z Ukraińskiego Klubu Parlamentarnego, członków Sel-Sojuzu (Kozicki, Bratuń, Czuczma i Makówka). Najzupełniej mylnie objaśnili wydawcy (przyp. 3 do nr 45), jakoby wspomniana w tekście Federacja Pracy oznaczała „Zjednoczenie Zawodowe »Praca«, secesję Zjednoczenia Zawodowego Polskiego”. Federacja Pracy (poprawnie — Generalna Federacja Pracy) to utworzona w 1928 r. przez elementy naprawiackie i popierana przez czynniki rządowe centrala zawodowa o tendencjach syndykalistycznych, wysuwająca hasła jednolitości i bezpartyjności ruchu zawodowego, podczas gdy wspomniana w przypisie secesja ZZP powstała pod koniec 1926 r. i była ekspozyturą NPR-lewicy w ruchu zawodowym, zresztą jej poprawna nazwa brzmiała również nieco inaczej — Polskie Związki Zawodowe „Praca”. Brak też przy wspomnianym dokumencie przypisu o wspomnianym w tekście Zjednoczeniu Pracy Polskiej (właściwa nazwa — Zjednoczenie Zawodowe „Praca Polska”), któremu patronowało Stronnictwo Narodowe, jak również nie sprostowano w przypisie nazwy Związek Robotników Przemysłowych i Metalowych na poprawną — Związek Robotników Przemysłu Metalowego. Zgoła już fantastycznie brzmi twierdzenie (przyp. 1 do nr 64) jakoby „Związek Związków Zawodowych powstał w 1927 r. w wyniku secesji w klasowych Związkach Zawodowych, dokonanej przez żywioły sanacyjne” — w istocie powstał on w marcu 1931 r. z rozłamu w prosanacyjnym Centralnym Zrzeszeniu Klasowych Związków Zawodowych RP (centrala związkowa PPSd Fr. Rew. — Jaworowskiego), ukonstytuował się zaś ostatecznie pod nazwą ZZZ na swym I kongresie w Warszawie (25 VI 1931), kiedy przyłączyła się do niego Generalna Federacja Pracy, Konfederacja Gospodarczych Związków Zawodowych oraz część Polskich Zw. Zaw. „Praca”, jednocząc w ten sposób wyłącznie związki zaw. już poprzednio sanacyjne.

Wbrew ogólnemu wskazaniu edytorskiemu, głoszącemu że przypisami winny być zaopatrzone wszystkie mniej znane nazwiska — autorzy wyboru prawie zupełnie nie zamieścili przypisów treści osobowej. A należałoby podać chociażby dane o takich osobach jak Wilhelm Zawisto, Józef Maroń, Gerhardt Wons, Stanisław Serafin, (nr 35), Józef Wieczorek (nr 49) czy Paweł Szwiertnia (nr 56), którzy odegrali przecież pewną rolę w górnośląskim ruchu robotniczym. Kilka zaś opracowanych przypisów treści osobowej dotyczy wyłącznie urzędników administracji państwowej i podaje tylko ich ówczesne stanowiska służbowe, bez ustalenia nawet imion. Przypis dotyczący zaś posła na Sejm Śląski Józefa Wiechuły (przyp. 2 do nr 4) błędnie twierdzi, jakoby w omawianym czasie (7 XI 1923) był Wiechuła bezpartyjnym posłem — takim stał

się on dopiero w 1925 r., po wykluczeniu go z PPS na mocy wyroku sądu partyjnego; w 1923 r. należał on do czołowych działaczy Centralnego Związku Zawodowego Polskiego i PPS, z listy której został wybrany posłem.

Bezpodstawne jest twierdzenie wydawców, jakoby oficjalną statystykę bezrobocia zaczęto prowadzić dopiero od 1926 r. (s. 227)²⁰, czemu zresztą przeczy już zamieszczony w wyborze przekaz źródłowy z końca 1923 r. (nr 4), jak również wzmianka o bliżej nieokreślonej i dotąd nieznannej „lewicy PPS” (s. 228). Wreszcie pozbawione logiki jest sformułowanie wydawców, jakoby „Duże zniszczenie materiałów archiwalnych — a także i rozmiary wydawnictwa nie pozwalają na opublikowanie wszystkich dokumentów” (s. 229). Jedno z dwojga — bądź na skutek zniszczeń zostało ich mało, bądź też jest ich tak dużo, iż wymagają selekcji.

Należy stwierdzić, że w przytoczonych błędach jest również nie mała wina redakcji, która nawet nie ujednoliciła sposobu opracowania dokumentów przez poszczególnych autorów. We wstępie „Od Redakcji” sprecyzowano te założenia edytorskie, które są już dziś na ogół uzgodnione, pominięto natomiast milczeniem tak istotny — jak wynika z niniejszej recenzji — problem stosowania przypisów merytorycznych, który, pozostawiony do rozwiązania poszczególnym edytorom, został przez nich rozwiązany w sposób niejednolity, nie zawsze zresztą najszcześniejszy.

Pomimo braków, które czynią pozycję w pewnej części nieudaną, pragnę powtórnie podkreślić, że publikowanie w ramach Tek Archiwalnych odrębnych zeszytów poświęconych źródłom do dziejów najnowszych należy kontynuować. Trzeba wyrazić życzenie, by zeszyty te jak najczęściej pojawiały się na półkach księgarskich. Wydaje się też celowe przedstawić wydawcom i Redakcji Tek sugestię publikowania w zeszytach poświęconych dziejom najnowszym nie tematycznych zbiorów materiałów, które można przecież wydawać jako samodzielne pozycje, lecz *miscellaneów* archiwalnych. Systematyczne publikowanie w Tekach nieznanymi, różnorodnymi pod względem treści i charakteru, o najrozmaitszym zakresie problemowym, przypadkowo nieraz odnalezionych drobnych przekazów źródłowych, ułatwi poszukiwania pracownikom naukowym, podczas gdy praktykowana obecnie publikacja tego typu źródeł w różnych, nieraz najbardziej nieoczekiwanych czasopismach, najczęściej uchodzi uwadze badaczy, bądź ulega szybkiemu zapomnieniu. Opracowanie jednak tych źródeł — w tak poważnym wydawnictwie — powinno być nienaganne.

Ludwik Hass

---

²⁰ Już wydawany przez GUS w 1921 r. Miesięcznik Pracy podaje w swym stałym dziale, poświęconym rynkowi pracy tablice statystyczne, dotyczące pośrednictwa pracy, których dane są równocześnie danymi o stanie bezrobocia. Pierwsza tego rodzaju tablica podawała dane za 1920 r. wg. województw i PUPP oraz gałęzi pracy. Miesięcznik Pracy 1921, R. I, z. 1, s. 8—10. Wychodząca począwszy od 1922 r. Statystyka Pracy kontynuowała regularnie publikowanie tych danych. Od 1924 r. podaje wspomniane wydawnictwo dane o „przybliżonej liczbie bezrobotnych”, które obejmowały oprócz zarejestrowanych w PUPP również i tych bezrobotnych, którzy z różnych przyczyn nie zarejestrowali się w PUPP. Tę ostatnią kategorię bezrobotnych obliczano w przybliżeniu. Od początku 1927 r. dane statystyczne zawierają ponownie wyłącznie liczbę osób, zarejestrowanych jako bezrobotne.